

Розділ І

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА. КОНСТИТУЦІЙНЕ ТА МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

УДК 342.722.1

DOI:10.32366/2523-4269-2018-64-3-6-11

Гурський Віктор Євгенович,
кандидат психологічних наук
(Донецький юридичний інститут МВС України,
м. Маріуполь)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0516-0332>

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ ЖІНОК В УКРАЇНІ

Актуальність теми дослідження обумовлена тим, що гарантування рівності чоловіка і жінки є невід'ємною частиною прогресу людства, елементом демократії і важливою умовою розбудови правової держави. Сучасний стан суспільних відносин вимагає ще більше застосовувати знання, навички та творчі здібності жінок, поряд з чоловіками, потребує активного залучення їх у різні сфери суспільного життя. Це зумовлює потребу в новому змісті правових норм як важливому чиннику регулювання взаємин між статями в суспільстві, які б забезпечили розвиток статей як рівноправних, рівних гендерних відносин між ними.

Ключові слова: гендерна рівність; гендерна рівність жінок; забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків; гендер; захист від гендерної дискримінації.

Актуальність теми дослідження обумовлена тим, що сьогодні Україна перебуває на шляху реформування гендерної рівності жінок. Як зазначає видатний американський політолог Рональд Інглхарт, «гендерна рівність – це чутливий індикатор, який демонструє, наскільки розвинутою і демократичною є держава». Питанню тісного взаємозв'язку політичного представництва жінок і рівня демократичності суспільства вчений присвятив окрему працю «Гендерна рівність і демократія». Висновки його дослідження свідчать: країни з високими показниками представництва жінок у політичних інституціях мають не лише вищий рівень забезпечення громадянських прав і свобод. Такі держави – більш економічно розвинуті, оскільки створюють умови для політичного й економічного різноманіття, толерантності, інклюзивності та міжособистісної довіри [2]. Складно вимірюваний показник гендерної рівності (поряд із такими показниками, як верховенство права, демократія тощо), все ж може бути підданий оцінці, на підставі якої авторитетні міжнародні організації періодично складають відповідні рейтинги [3].

Мета даної роботи полягає в узагальненні існуючого стану наукової розробки та законодавчої регламентації проблем правового регулювання гендерної рівності жінок в Україні, недоліків та прогалин у чинному законодавстві.

Аналізу досліджуваного явища присвячено роботи Т. М. Головки, О. М. Пархоменко, Н. В. Федорович, В. Г. Никифоренка та інших вчених України.

Виклад основного матеріалу. Незважаючи на наявність профільних законів України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» [4], «Про засади запобі-

гання та протидії дискримінації в Україні» [5], «Про запобігання та протидію домашньому насильству» [6], Указу Президента України «Про вдосконалення роботи центральних і місцевих органів виконавчої влади щодо забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» [7], постанови Кабінету Міністрів України «Про консультативно-дорадчі органи з питань сім'ї, гендерної рівності, демографічного розвитку, запобігання насильству в сім'ї та протидії торгівлі людьми» [8] тощо, їх норми залишаються переважно декларативними через такі причини: а) низьку обізнаність жінок (особливо в сільській місцевості) із міжнародними стандартами у сфері захисту від гендерної дискримінації. Жінка часто не розуміє, що її права було порушено, особливо якщо йдеться про випадки дискримінації. За майже 13 років дії Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» лише в 145 судових актах міститься посилання на цей закон, при цьому справи переважно ініційовано державними контролюючими органами (здебільшого – у випадках реагування на факти вказівки статі працівника в оголошеннях про наявність вакансії), а не самими жертвами дискримінації; б) невміння представників юридичної професії, у тому числі суддів, ідентифікувати ті випадки, коли порушення прав та законних інтересів жінки стає наслідком дії дискримінаційних положень законодавства або гендерно нейтральних законодавчих актів, які на практиці призводять до дискримінаційних наслідків; с) сприйняття текстів міжнародних документів як абстрактних конструкцій, які не пропонують конкретних моделей вирішення реальних життєвих ситуацій [3].

Згідно зі ст. 1 Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» від 08 вересня 2005 року № 2866-IV, рівні права жінок і чоловіків – відсутність обмежень чи привілеїв за ознакою статі; рівні можливості жінок і чоловіків – рівні умови для реалізації рівних прав жінок і чоловіків [4].

Як зазначає заступник Міністра соціальної політики Н. В. Федорович, гендерна рівність – це умова розквіту і розвитку демократії. Творення суспільства, побудованого на принципах справедливості й розвитку, можливе за справедливого підходу до місця і ролі особистості жінки і чоловіка як рівних у правах, свободах, обов'язках, можливостях і відповідальності. Саме держави, орієнтовані на гендерну рівність, займають перші місця серед держав світу щодо забезпечення життєвого рівня народу (Нова Зеландія, Швеція, Фінляндія, Канада, Норвегія). Підґрунтям усіх статей Конституції України, які регулюють політичні, соціально-економічні та інші права людини, є принцип рівноправності. Українська держава була у першій п'ятірці країн світу, що внесла до Конституції України самостійну норму, у якій йдеться про рівні права й можливості жінки і чоловіка (стаття 24). Як зазначає у своєму виступі заступник Міністра соціальної політики Н. В. Федорович, в Україні прийнято низку стратегічних документів, де враховано гендерний аспект, а саме:

- розпорядження Кабінету Міністрів України «Про затвердження плану заходів з реалізації Національної стратегії у сфері прав людини на період до 2020 року» [9];
- розпорядження Кабінету Міністрів України «Про затвердження національного плану дій з виконання резолюції Ради Безпеки України ООН 1325 «Жінки, мир, безпека» [10];
- уряд затвердив план заходів на 2018 рік з реалізації Стратегії подолання бідності та План дій з її реалізації [11];
- розпорядження Кабінету Міністрів України «Деякі питання реформування державного управління України» [12]. Національний план дій з виконання Резолюції Ради Безпеки ООН № 1325 «Жінки, мир, безпека», затверджений розпорядженням Кабінету Міністрів України у 2016 році, консолідує дії державних інституцій і суспільства щодо активізації участі жінок у встановленні миру, наданні допомоги, захисті та реабілітації постраждалих від насильства. У квітні 2017 року Урядом затверджено розроблену Мінсоцполітики Концепцію Державної соціальної програми забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2021 року [13].

Як зазначається у Концепції Державної соціальної програми забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2021 року, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 5 квітня 2017 р. № 229-р, упровадження принципів рівних

прав та можливостей жінок і чоловіків є однією з важливих умов сталого соціально-економічного розвитку, позитивних змін у суспільстві, реалізації прав людини та самореалізації особистості, запорукою ефективного розв'язання наявних проблем, а також європейської інтеграції України та виконання міжнародних зобов'язань згідно з основними міжнародними договорами у сфері захисту прав людини, у тому числі Цілей Сталого Розвитку до 2030 року, затверджених Генеральною Асамблеєю ООН. У 2015 році Україна посіла 67 місце серед 145 країн згідно з Глобальним звітом про стан гендерної рівності у світі за індикаторами «гендерне співвідношення серед депутатів Верховної Ради України та депутатів місцевих органів влади», «співвідношення середнього рівня заробітної плати жінок та середнього рівня заробітної плати чоловіків». Зокрема, частка жінок у Верховній Раді України VIII скликання становить 12 відсотків, що несуттєво більше порівняно із попередніми скликаннями. За даними місцевих виборів 2015 року, у 22 обласних радах частка жінок становила 15 відсотків, у міських радах – 18,1 відсотка за наявності законодавчої норми не менш як 30 відсотків [14].

Однак слід повернутися до визначення поняття «гендер». Як зазначає О. М. Пархоменко, гендер – це складний соціокультурний конструкт, який відображає відмінності в ролях, поведінці, ментальних та емоційних характеристиках між чоловічим і жіночим. У межах цього підходу гендер розуміється як організована модель соціальних відносин між жінками і чоловіками, яка не тільки характеризує їх спілкування і взаємодію в сім'ї, а й визначає їх соціальні відносини в основних інституціях суспільства. Гендер, таким чином, трактується як один із базових вимірів соціальної структури суспільства, який разом з іншими соціально-демографічними і культурними характеристиками (раса, клас, вік) організує соціальну систему. У свою чергу, гендерна рівність визначається як рівний правовий статус жінок і чоловіків та рівні можливості для його реалізації, що дозволяє особам обох статей брати однакову участь у всіх сферах життєдіяльності суспільства [15, с. 42].

Варто також зазначити, що під поняттям «гендер» (від англ. Gender – «стать» та лат. genus – «рід») розуміється соціально-біологічна характеристика, через яку визначаються поняття «чоловік» і «жінка», психосоціальні, соціокультурні ролі чоловіка і жінки як особистостей, на відміну від статі, яка позначає біологічні відмінності, цілісна психічна репрезентація статі, сповнена неповторним динамічним глибинним, когнітивним та поведінковим смислом жіночого та чоловічого, здобута індивідом у результаті набуття індивідуального гендерного досвіду [16].

Необхідно враховувати вимоги Конституції України, у статтях 21, 24, 51 якої містяться норми, що регулюють рівність жінок і чоловіків. Зміст зазначених статей полягає в наступному. Усі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах. Права і свободи людини є невідчужуваними та непорушними. Громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом. Не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольором шкіри, політичними, релігійними та іншими переконаннями, за статтю, етнічним та соціальним походженням, майновим станом, місцем проживання, за мовними або іншими ознаками. Рівність прав жінки і чоловіка забезпечується: наданням жінкам рівних із чоловіками можливостей у громадсько-політичній і культурній діяльності, у здобутті освіти і професійній підготовці, у праці та винагороді за неї; спеціальними заходами щодо охорони праці і здоров'я жінок, встановленням пенсійних пільг; створенням умов, які дають жінкам можливість поєднувати працю з материнством; правовим захистом, матеріальною і моральною підтримкою материнства і дитинства, включаючи надання оплачуваних відпусток та інших пільг вагітним жінкам і матерям [17].

Отже, формально жінки мають однакові з чоловіками права і свободи, але й далі продовжують відчувати дискримінацію за ознакою статі. Нові ринкові відносини, що склалися в країні, стали причиною негативних тенденцій у становищі жінок на ринку праці, соціального захисту, відмежували їх від участі в політичних процесах, особливо у вищих ешелонах влади [15, с. 43].

Однак слід зауважити, що жінка в українській поліції вже нікого не дивує. До того ж важко назвати службу, де б не було представниць слабкої статі. Проте, які ж вони слабкі, якщо працюють у підрозділах кримінального блоку, слідчими, експертами, патрулюють вулиці, працюють дільничними? І це не просто мода, це – потреба суспільства. Не секрет, є такі якості людини, які притаманні тільки жінці, і вони неабияк допомагають у роботі правоохоронця [18].

Як вказано у ч. 1 ст. 49 Закону України «Про Національну поліцію України» від 02 липня 2015 року № 580-VIII, на службу в поліції можуть бути прийняті громадяни України віком від 18 років, які мають повну загальну середню освіту, незалежно від раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, які володіють українською мовою [19].

Отже, гендерна дискримінація є доволі поширеним явищем в Україні. За даними соціологічного опитування, лише 34,1 % працюючих жінок ніколи не стикалися з такою дискримінацією [20, с. 13].

Як зазначає у своєму виступі В. В. Аброськін на прикладі Донецької області, сьогодні поліція Донеччини – це воєнізована служба. Станом на жовтень 2016 року 4292 співробітники обслуговують 25 територіальних підрозділів. За гендерним складом, 35 % особового складу поліції Донеччини – це жінки, більшість із яких працюють на відповідальних посадах. Один із прикладів – прифронтова Авдіївка, де 46 % працівників підрозділів – жінки. Майже всі жінки-поліцейські, хто працює в «гарячих точках», стали учасниками бойових дій [21, с. 71].

За останніми дослідженнями, загальне співвідношення чоловіків та жінок серед керівників організацій та підприємств – 60 % до 40 %. Приватне підприємництво в Україні є наближеним до гендерного балансу (46 % жінок серед ФОП), водночас жінки набагато рідше є керівниками підприємств чи організацій (зокрема урядових та різних неурядових організацій). Проте чоловік на керівній посаді у більш «жіночій» галузі – явище загалом більш поширене, ніж жінка-керівниця у більш «чоловічій» сфері. Низка галузей є гендерно збалансованими (44–55 % керівників є жінками) – це готелі та ресторани (серед усіх суб'єктів), державне управління, мистецтво / спорт / розваги (серед юридичних осіб), операції з нерухомістю, охорона здоров'я, а також оптова та роздрібна торгівля (серед ФОП). Єдина галузь, де переважають жінки-керівники – це освіта (69 % керівників – жінки). У багатьох галузях є окремі види діяльності, де жінки-керівники становлять більшість. Перелік цих галузей відтворює стереотипи щодо традиційно жіночих видів діяльності у домогосподарстві та громаді: освіта та догляд за дітьми, соціальна допомога (а також діяльність профспілок), готелі, ресторани, роздрібна торгівля продуктами харчування та одягом, пошиття одягу, салони краси, туризм, мистецтво та відпочинок, бухгалтерія (облік та аудит). Жінки очолюють 98 % закладів дошкільної освіти, 87 % початкових шкіл і 68 % закладів середньої освіти [22].

Подолання фактичної нерівності жінок і чоловіків на сьогодні є актуальним завданням українського суспільства, вирішення якого потребує цілеспрямованого комплексного впливу на відповідні процеси. Таким чином, в Україні існує гарне підґрунтя забезпечення рівності. Важливим є практичне застосування Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» [13]. Сьогодні в Україні питанням гендерної політики приділяється увага лише на законодавчому рівні, у той час як на практиці гендерні проблеми залишаються невирішеними, та гендерна ситуація не відповідає тим законам, які діють лише на папері. Суть наукової проблеми полягає у протиріччі між законодавчим закріпленням принципів гендерної рівності та реальними соціальними процесами, що характеризуються збереженням гендерних диспропорцій практично у всіх сферах суспільного життя у протиріччі між процесами демократизації суспільства, що відкривають широкі можливості для самореалізації жінок, для освоєння ними нових соціальних ролей і реальним загостренням гендерних нерівностей, зниженням соціального статусу жінок в умовах трансформаційних змін українського та інших пострадянських суспільств. В Україні гендерні дослідження залишаються ще досить маргінальним сегментом науки, що зумовлено новизною проблематики у пострадянській науці, домінуванням патріархальних владних

структур, необхідністю концептуального і практичного самовизначення гендерних досліджень в сучасних умовах. Тому сьогодні існує нагальна необхідність у комплексному дослідженні показників гендерної нерівності в Україні, гендерних проблем українського суспільства та окреслення шляхів подальшого становлення гендерної рівності [23, с. 218].

Висновок. Отже, незважаючи на прийняті нормативно-правові акти в Україні та вжиті заходи, жінки досі стикаються з перешкодами у здійсненні своїх політичних, економічних та соціальних прав. Гендерна нерівність – це, насамперед, проблема нашого менталітету. Реформування, у першу чергу, повинно відбутися на рівні суспільної свідомості, після чого можливо втілити законодавчі норми в життя.

Список використаних джерел

1. Головка Т. М. Правове забезпечення гендерної рівності в законодавстві України (кримінально-правовий аспект) / Т. М. Головка // Часопис Київського університету права. – 2009. – № 3. – С. 219–224.
2. Біденко Ю., Кисельова В. Про гендерну політику в Україні / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://gendercenter.sumdu.edu.ua/index.php/news/314-pro-hendernu-polityku-v-ukraini>.
3. Уварова О. Права жінок і гендерна рівність в Україні / О. Уварова [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://helsinki.org.ua/prava-zhinok-i-henderna-rivnist-v-ukrajini-o-uvarova/>.
4. Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків: Закон України від 08 вересня 2005 року № 2866-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2005. – № 52. – Ст. 561. – Редакція від 07 січ. 2018 року.
5. Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні: Закон України від 06 вересня 2012 № 5207-VI // Відомості Верховної Ради. – 2013. – № 32. – Ст. 412. – Редакція від 30 трав. 2014 року.
6. Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 07 грудня 2017 року № 2229-VIII // Відомості Верховної Ради. – 2018. – № 5. – Ст. 35.
7. Про вдосконалення роботи центральних і місцевих органів виконавчої влади щодо забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків: Указ Президента України від 26 липня 2005 року № 1135/2005 // Офіційний вісник України. – 2005. – № 30. – Ст. 1791.
8. Про консультативно-дорадчі органи з питань сім'ї, гендерної рівності, демографічного розвитку, запобігання насильству в сім'ї та протидії торгівлі людьми: Постанова Кабінету Міністрів України від 05 вересня 2007 року № 1087 // Офіційний вісник України. – 2007. – № 67. – Ст. 2574.
9. Про затвердження плану заходів з реалізації Національної стратегії у сфері прав людини на період до 2020 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2015 р. № 1393-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/248740679>.
10. Про затвердження національного плану дій з виконання резолюції Ради Безпеки України ООН 1325 «Жінки, мир, безпека»: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 24 лютого 2016 року № 113-р // Офіційний вісник України. – 2016. – № 18. – Ст. 748.
11. Про затвердження плану заходів на 2018 рік з реалізації Стратегії подолання бідності: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 14 лютого 2018 р. № 99-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/pro-zatverdzhennya-planu-zahodiv-na-2018-rik-z-realizaciyi-strategiyi-podolannya-bidnosti>.
12. Деякі питання реформування державного управління України: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 24 червня 2016 р. № 474-р // Офіційний вісник України. – 2016. – № 55. – Ст. 1919.
13. Федорович Н. В. Звернення заступника Міністра Н. Федорович з нагоди до 12-ї річниці з часу прийняття Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» / Н. В. Федорович [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.msp.gov.ua/news/13878.html?PrintVersion>.
14. Концепція Державної соціальної програми забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2021 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 5 квітня 2017 р. № 229-р // Офіційний вісник України. – 2017. – № 31. – Ст. 951.
15. Пархоменко О. М. Законодавче забезпечення гендерної рівності в Україні / О. М. Пархоменко // Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля. – 2013. – № 16 (205). – С. 42–45.
16. Гендерна нерівність [Електронний ресурс] Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki>.
17. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.

18. Гаврилюк О. Жінка в поліції: світовий досвід / О. Гаврилюк [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.npu.gov.ua/uk/publish/article/825602>.
19. Про Національну поліцію України: Закон України від 02 липня 2015 року № 580-VIII // Відомості Верховної Ради України. – 2015. – № 40–41. – Ст. 379.
20. Гендер як захищена ознака відповідно до статті 14 Конвенції. Гендерна рівність [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://unba.org.ua/assets/uploads/news/post-revis/2015.03.23-04.03.18-mat1.pdf>.
21. Аброськін В. В. Поліція Донеччини: від краху до відродження / В. В. Аброськін // Всеукраїнська науково-практична конференція: «Національна поліція Донеччини: проблеми становлення та стратегія розвитку – 2016»: зб. тез доповідей. – Маріуполь: ДВНЗ «ПДТУ». – С. 71–74.
22. Робітна І. Дослідження гендерної рівності в Україні / І. Робітна [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://platforma-msb.org/doslidzhennya-gendernoyi-rivnosti-v-ukrayini/>.
23. Никифорова В.Г., Табанова А.І. Гендерна рівність в Україні: проблеми та шляхи удосконалення / В. Г. Никифорова, А. І. Табанова // Вісник соціально-економічних досліджень. – 2014. – Вип. 2 (53). – С. 218–225.

Гурский Виктор Евгеньевич,

кандидат психологических наук

(Донецкий юридический институт МВД Украины, г. Мариуполь)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0516-0332>

ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ ГЕНДЕРНОГО РАВЕНСТВА ЖЕНЩИН В УКРАИНЕ

Актуальность темы исследования обусловлена тем, что обеспечение равенства мужчины и женщины является неотъемлемой частью прогресса человечества, элементом демократии и важным условием построения правового государства. Современное состояние общественных отношений требует еще больше использовать знания, навыки и творческие способности женщин, наряду с мужчинами, требует активного вовлечения их в различные сферы общественной жизни. Это обуславливает потребность в новом содержании правовых норм, как важного фактора регулирования взаимоотношений между мужчинами и женщинами в обществе, которые обеспечили бы их развитие как равноправных, равных и гендерных отношений между ними.

Ключевые слова: гендерное равенство; гендерное равенство женщин; обеспечения равных прав и возможностей женщин и мужчин; гендер; защита от гендерной дискриминации.

Gursky Victor Evgenevich,

PhD in Psychological Sciences

(Donetsk Law Institute, MIA of Ukraine, Mariupol)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0516-0332>

LEGAL REGULATION OF GENDER EQUALITY WOMEN IN UKRAINE

The relevance of the research topic is conditioned by the fact that ensuring the equality of men and women is an integral part of human progress, an element of democracy and an important condition for building a rule-of-law state. The current state of social relations requires further use of the knowledge, skills and creative abilities of women, along with men, requires active involvement of them in various spheres of public life. This necessitates a new content of legal norms as an important factor in regulating the relationship between men and women in society that would ensure their development as equal gender relations. It should be noted that the Law of Ukraine «On ensuring equal rights and opportunities for women and men» stipulates that equal rights for women and men are the absence of restrictions or privileges on the basis of gender, equal opportunities for women and men are equal conditions for the realization of equal rights for women and men. The Constitution of Ukraine, specifically Articles 21, 24, 51, contains norms governing the equality of women and men. Namely, all people are free and equal in their dignity and rights. Human rights and freedoms are inalienable and indestructible. Citizens have equal constitutional rights and freedoms and are equal before the law. There can be no privileges or restrictions based on race, color, political, religious or other beliefs, gender, ethnic or social origin, property status, place of residence, language or other characteristics. The equality of the rights of women and men is ensured by: granting women equal opportunities with men opportunities in socio-political and cultural activities, in obtaining education and training, in work and remuneration for it; special measures on labor protection and health of women, establishment of pension benefits; creating conditions that enable women to combine work with motherhood; legal protection, material and moral support for motherhood and childhood, including the provision of paid leave and other benefits to pregnant women and mothers. So, women formally have the same rights and freedoms with men, but continue to face discrimination on the basis of sex.

Key words: gender equality; gender equality of women; equal rights and opportunities for women and men; gender; protection from gender discrimination.

Надійшла до редколегії 02.06.2018